

MASARYKOVA UNIVERZITA

Ze2BP_VSC6

Synergie prostorových struktur v území

jarní semestr 2009/2010

PedF, katedra geografie 1

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Osnova

Krajina a její složky:

- ▣ Klasifikace krajiny.
- ▣ Kulturní krajina.
- ▣ Racionální a iracionální složka území.
- ▣ Sociokulturní regulativy.
- ▣ Synergie v území.

Územní identita

- ▣ Identita. Lokální identita.
- ▣ Genius loci, genius regionis.

PedF, katedra geografie 2

MASARYKOVA UNIVERZITA

Krajina

a její složky

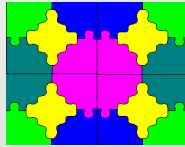
3

Holistický přístup

- ☒ Krajina = složitý systém, který nelze pochopit analýzou dílčích částí, ale pouze systémovým přístupem.
- ☒ Systémový přístup musí být celostní – tedy zahrnovat všechny složky krajinné sféry a všechny vzájemné interakce a vazby.
- ☒ Výzkumné otázky – vazby, procesy a principy.

Systém a jeho vymezení

- ☒ **Systém** = složitý reálný nebo abstraktní objekt, v němž rozlišujeme části, vztahy mezi nimi, vlastnosti. Vůči okolí vystupuje systém jako celek. Části systému jsou ve vzájemné interakci. Označujeme je jako **prvky systému** a vztahy mezi nimi nazýváme **vzbami systému**. Prvky jsou nositeli vlastnosti systému.
- ☒ „**Systém je komplex prvků nacházejících se ve vzájemné interakci.**“

Přístupy k vymezení krajiny

- ☒ **Legislativní přístup** – zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny.
- ☒ „*Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů s civilizačními prvky (§ 3, písm. K, zák. č. 114/1992 Sb.).*“
- ☒ **Geografický přístup** – např. Troll, 1966
- ☒ „*Část zemského povrchu, která podle svého vnějšího obrazu a vzájemného působení svých jevů, tak jako vnitřních a vnějších vztahů polohy, tvoří prostorovou jednotku určitého charakteru a na geografických přirozených hranicích přechází v krajinu jiného charakteru.*“

Přístupy k vymezení krajiny

- ❑ **Ekologický přístup** – heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů.
- ❑ **Architektonický (funkčně-estetický) přístup** – „rozlehlá všeobsahující totalita, místo, které má vždy svou zvláštní identitu vyplývající z místních podmínek.“ (Norberg-Schulz, 1994).
- ❑ **Historický přístup** – „území, jež se po určitou dobu svérázně vyvíjelo geopoliticky, hospodářsky a kulturně v závislosti na přírodních podmínkách, vyplývajících v podstatě ze zeměpisné polohy.“
- ❑ **Demografický přístup** – území obývané lidmi.
- ❑ **Emocionální přístup** – emocionální vztah k přírodnímu prostředí (krajině), intuitivní smysl pro procesy, které v něm probíhají, a také intuitivní vědomí, že existuje mez nároků člověka vůči přírodě.

Umělecké pojetí krajiny (Kotalík, 2001)

- ❑ Obraz krajiny jako dokumentární svědectví o stavu krajiny (vnější a vnitřní).
- ❑ Obraz krajiny ve smyslu stylizace a symbolu přírodní reality.
- ❑ Interpretace krajiny zahrnující umělecké dílo pokoušející se postihnout duchovní obsah, význam či atmosféru krajiny prizmatem tvůrčího subjektu.
- ❑ Objevování a odkrývání krajiny ve smyslu hledání její kosmologické podstaty.
- ❑ Tvorba krajiny jako zpětná vazba mezi krajinným prostředím a architektonickou, urbanistickou a uměleckou tvůrčí činností.
- ❑ Žalující memento přinášející varovné apely a nastolující otázky o vztahu ke krajině a její budoucnosti.
- ❑ Projev – **krajinomalba**.

Kategorizace krajiny

- ❑ **Krajina přírodní, přirozená, primární** - vytváří se působením přírodních, abiotických i biotických krajino tvorných procesů bez ovlivnění antropogenními faktory, nebo jen s jejich minimálním působením.
- ❑ **Krajina kulturní, sekundární** – krajina ovlivněná člověkem. Rovnováha mezi působením antropogenních a ostatních faktorů. V plné míře přetrvává i autoregulační schopnost na jednotlivých úrovních ekosystémů.
- ❑ **Krajina terciární** – krajina ovlivněná legislativními opatřeními formou zákonů a nařízení.
- ❑ **Krajina kvartérní** – duchovní podstata krajiny.

Kulturní krajina

- ☒ **Harmonická kulturní** - zaujímá cca 1/2 až 2/3 území České republiky (v závislosti na subjektivním posouzení meze této rovnováhy jednotlivými autory).
- ☒ **Narušená kulturní krajina** – antropické vlivy ve větší míře narušují stabilitu přírodních složek. Přesto je zachována autoregulační schopnost ekosystémů a jejich schopnost restaurace.
- ☒ **Devastovaná krajina** – dochází k těžkému narušení autoregulační schopnosti a náprava je možná jen za předpokladu značných energetických vstupů a ekonomických prostředků.

Účelové klasifikace kulturní krajiny

- ☒ Atlas životního prostředí a zdraví obyvatel ČSFR (1992): 1) lesní, luční a skalní; 2.) zemědělsko-luční; 3) zemědělská; 4) urbanizovaná a technizovaná krajina.
- ☒ Demek a kol. (1976) : 1) vlastní kulturní krajina; 2) narušená kulturní krajina; 3) devastovaná krajina (ztrácí schopnost autoregulace).

Účelové klasifikace kulturní krajiny

- ☒ (Forman a Godron 1993): 1) přírodní krajina; 2) extenzivně kultivovaná krajina; 3) intenzivně kultivovaná krajina; 4) příměstská krajina; 5) městská krajina.
- ☒ OECD: 1) městská krajina; 2) industriální krajina; 3) zemědělská krajina.

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Typy české kulturní krajiny (Lipský 1999)

- ☒ **Stará zemědělská krajina** (osídlená a odlesněná od neolitu; do 350 m, dnes jen do 10 % lesů).
- ☒ **Venkovská krajina** osídlená v průběhu středověké kolonizace (12.-14. stol.; 400-700 m).
- ☒ **Mladá kulturní krajina** (osídlená až v 16.-18. stol.; nad 700 m, valašská kolonizace).

PedF, katedra geografie 13

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Harmonie v krajině!?

Uvedte příklady, kdy si myslíte, že dochází k harmonii v krajině!

PedF, katedra geografie 14

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

- ☒ **Popis krajiny** – systematické sbírání a interpretace informací o krajině.
- ☒ **Klasifikace krajiny** – krajina je analyticky diferencována do typů či jednotek se zřetelně definovanými charakteristikami.
- ☒ **Hodnocení krajiny** – interdisciplinární činnost, kdy je krajina popisována, klasifikována a analyzována s následnou formulací výsledků.

PedF, katedra geografie 15

Hodnocení krajiny

- 2) Kvantitativní - rozlišitelné a prostorově se opakující seskupení vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, geomorfologií a režimy disturbance.
- 2) Kvalitativní - objekt vizuálního vnímání, ale současně jako fenomén s fysiografickými, kulturními a historickými atributy.
- 2) Geografická analýza x geografická syntéza.
- 2) Objektivní x subjektivní.

Kde hledat podstatu krajiny?

- 2) **Racionální složka území** – vše co se v krajině nachází, tj. složka přírodní (biota, abiota), území ovlivněné činností člověka a mefamorfované pro současné podoby.
- 2) *Pokuste se definovat racionální složku území okresu Brno-město!*
- 2) **Iracionální složka území**
- 2) *„Neuvěřitelně, až vášnivě se mi chce žít, a žít přece znamená prodírat se kupředu, k něčemu vyššímu, k dokonalosti a dosahovat ji.“ (Boris Pasternak)*

Co znamená iracionálno?

- 2) Jednotlivá území jsou definována nejen souborem přírodních a socioekonomických složek, ale také složkou lidskou, kterou tvoří především samotní lidé.
- 2) Žít a prožívat život znamená pochopit soubor vzájemných složitostí a vazeb, které mám umožňují se orientovat v prostoru.
- 2) Život tedy má nejen biologickou stránku, ale také společenský rozměr (duševní život jedince).
- 2) Pestrost a jedinečnost života je souhrnem sil a vztahů působících v prostoru a čase.

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Co znamená iracionálno?

„Cogito ergo sum“

„Myslím, tedy jsem“

PedF, katedra geografie 19

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Vědomí jako stavební kámen

- ☒ Vědomí = principiální schopnost duševního života lidí.
- ☒ Vědomí integruje rozmanité duševní či mentální činnosti (vnímání, citění, vyjadřování, paměť, pozornost atd.) a do jisté míry je řídí.
- ☒ V praxi existuje tzv. společenské vědomí – odraz společenského bytí vědomí lidí.
- ☒ *Jaké znáte formy společenského vědomí?*
- ☒ Promítají se do chování a činnosti obyvatel.

PedF, katedra geografie 20

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Vnímání

- ☒ Schopnost rozeznávání estetických hodnot, zapadajících do společenského rámce a kulturních hodnot.
- ☒ Co je vkusné, co nikoli? Co je dobré, co špatné?

PedF, katedra geografie 21

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Kultura

- ☒ Zahnuje společenské vědomí, ale i materiální a duchovní produkty společenské tvorby:
 - ☒ co se musí člověk naučit, aby se stal platným členem své společnosti;
 - ☒ co sám většinou nevytváří, nýbrž přejímá od starších;
 - ☒ co je spíše kolektivním a často anonymním, nastřádaným dílem mnoha generací;
 - ☒ co se udržuje tím, že se o to lidé starají a pečují;
 - ☒ co dané společenství spojuje a zároveň odlišuje od jiných.
- ☒ Utvářena společenskou praxí a předávána prostřednictvím kulturního dědictví.

PedF, katedra geografie 22

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Identita obyvatel

- ☒ V minulosti chápána jako příslušnost lidí k určitým výtvorům, jejich práce (tzv. artefaktům).
- ☒ Na tomto principu se vytvořila silná regionální identita (např. těšínské Slezsko, moravské Valaško, slovenský Sariš, Zahorie apod.).
- ☒ Identita = vztah ke kultuře.
- ☒ *Jaké prvky tvoří iracionální podobu těchto regionů? (tzv. sociálněkulturní regulativy)*

PedF, katedra geografie 23

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Sociálněkulturní regulativy

- ☒ Morálka jako společenský luxus
- ☒ Životní styl
- ☒ Vkus
- ☒ Právo
- ☒ Politika
- ☒ Umění
- ☒ Svoboda
- ☒ Víra
- ☒ Emoce

Které z těchto regulativů považujete za nejdůležitější?

PedF, katedra geografie 24

Morálka

- ☒ Z latiny – moralis = mrav, mravy.
- ☒ Soubor hodnot a norem a vzorců chování mezi jednotlivci, společenskými skupinami.
- ☒ Nepsané „morální“ normy jsou již od raného dětství vštěpovány dětem.
- ☒ „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim.“ (Bible, Tob 4,15)
- ☒ „Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi.“ (Bible, Lk 6,31).
- ☒ „Jiný kraj, jiný mrav!“
- ☒ Morální kodex – nezbytná podmínka užívání svobody a demokracie.

Životní styl a vkus

- ☒ Každá etnická skupina má určitý vkus ve smyslu stylu či slohu.
- ☒ **Životní styl** – souhrn zvyků, obyčejů, respektive aplikovaných společenských norem, se promítá do prostorového chování obyvatel.
- ☒ **Vkus** – vyjadřuje životní styl obyvatel. Nejde o to, říct, že je něco dobré či špatné. Důraz na estetické cítění.

Politika

- ☒ Společenský jev, který stanovuje právní normy, ukládající lidem povinnost chovat se určitým způsobem.
- ☒ Chování a jednání jednotlivce nebo skupiny nebo nasazení prostředků (ať legitimních nebo ne) k dosažení určitého cíle.
- ☒ Komunikační prvek mezi zákonodárci a jednotlivými členy společnosti.
- ☒ Regulace činností a postavení jedince ve společnosti.

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Umění

- ☒ Tvůrčí činnost a její výsledky.
- ☒ Forma společenského vědomí ve spojitosti s emocionálními prožitky vnímání vnějšího či vnitřního prostředí člověka.
- ☒ Uchovává obraz svědectví doby, dává obraz o úrovni a rozvoji daného území, o způsobu života lidí a jejich pocitů apod.
- ☒ Umění s vysokou hodnotou sebereflexe může u ostatních jedinců navozovat zážitky, které intenzivně působí na emotivní složku lidské existence.

PedF, katedra geografie 28

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Svoboda

- ☒ Možnost člověka jednat jak chce, jakýsi projev libovůle.
- ☒ Podřízenost vůči regulativům, morálním principům, společenské dohodě – stanovení základních pravidel chování.
- ☒ Bez omezení osobní svobody nemůže existovat žádná trvalá svoboda.

PedF, katedra geografie 29

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Emoce

- ☒ Subjektivní reakce člověka na podněty, jenž vnímá z vnějšího i vnitřního prostředí.
- ☒ Subjektivní zážitky libosti a nelibosti, provázené fyziologickými změnami (změna srdečního tepu, změna rychlosti dýchání), motorickými projevy (mimika, gestikulace), změnami pohotovosti a zaměřenosti. Hodnotí skutečnosti, události, situace a výsledky činností podle subjektivního stavu a vztahu k hodnocenému, vedou k zaujetí postoje k dané situaci.
- ☒ Emoce narušují pocit harmonie s prostředím!
- ☒ Pozitivní x negativní

PedF, katedra geografie 30

Víra

- ☒ Vnitřní jistota o správnosti nebo existenci něčeho.
- ☒ Přesvědčení, že něco je skutečné či pravdivé.
- ☒ Projev postoje a motivace chování lidí v konkrétním území.
- ☒ Ztráta naděje naopak vyvolává bezmocnost, vede k odcizení, stahování se do ústraní a oslabování rozvoje identity.

Vztah mezi složkami v území

- ☒ Existence objektů (složek) racionální povahy, které vnímáme svými smysly, je odrazem mnoha souvislostí a významů, jež v daném území ovlivňují jejich uspořádanost a funkčnost.
- ☒ U racionální složky se může jednat např. o souvislosti polohové, kompozičně-proporcionální, samoregulační, asynchronní, doplňkovost.
- ☒ Samotná existence racionální složky znamená, že budou existovat vztahy, které se na jedné straně vylučují, ale na druhé straně naopak vzájemně podmiňují.

Vztah mezi složkami v území

- ☒ Lidé potřebují ke svému spokojenému životu, aby byly naplněny a uskutečňovány potřeby (sociálně-kooperativní, obecně lidské).
- ☒ Kooperativní souvislosti vycházejí z akceptace společenských cílů, metod a rychlosti cílů dosáhnout.
- ☒ „Čím je území větší, rozlehlejší, a tedy počet obyvatel v něm žijících vyšší, tím je vliv jednotlivce na formování celku menší!“
- ☒ „Čím člověk realitu území vnímá z hlediska reálné možnosti spoluúčasti na jeho proměnách, tím více se posilují pocity spoluodpovědnosti každého jednotlivce za dané území, tím více se posilují pocity lidí za spoluodpovědnosti ve věcech veřejných, a prohlubuje se tím identita obyvatel s komplexně pojímaným územím. „

Vztah mezi složkami v území

- ☒ Lidé potřebují ve svých pocitech být spoluúčastni nejen při změnách obsahu a proměně reálných složek krajiny, ale také potřebují mít možnost ovlivňovat jejich rozvoj.
- ☒ Čím intenzivněji jsou uvedené principy naplňovány, tím výraznější funkci nabývá vzájemná komunikace lidí.
- ☒ *Jakou roli zde hraje důvěra lidí?*
- ☒ Vazby mezi jednotlivými složkami jsou tak složité a dynamické, že je třeba určitá míra vzájemné **tolerance**.
- ☒ **Tolerance** = ochota připustit u druhého člověka odlišný názor, chování, vzhled apod.

Změny v území

- ☒ Působnost člověka v území sebou nesla prvky územní uzavřenosti – racionální prvky lidské aktivity (soudržnost, rodina) – sociální vazby vycházející z rozumového poznání. Kritérium – pravda a objektivita.
- ☒ Přechod od uzavřenosti k iracionální otevřenosti je způsobena fázovými společenskými přechody ve společnosti (ekonomické, sociální krize).
- ☒ Výsledkem dynamických procesů – vliv racionální i iracionální složky území.
- ☒ Ve společnosti se projevují prvky odpovědnosti, tolerance a vlivu na okolním dění.

Integrita v území = synergie vazeb

- ☒ Pociťují-li lidé v jistém smyslu spoluodpovědnost za realizaci určitých činností, projevuje se jejich identita nejen k dané činnosti, ale i k území, kde se realizovala.
- ☒ Posilování projevů sounáležitosti a spoluodpovědnosti!
- ☒ Není to pouze postoj a názor, ale také čin nebo chování obyvatel.
- ☒ *Jaký vztah máte k např. Evropské unii, NATO?*

Územní identita

- ☒ Identita = totožný, stejný.
- ☒ Vyskytuje se v nejrůznějších oblastech – psychologii, matematice, ekonomii apod.
- ☒ **Územní identita** = nezaměnitelná jednota a shodnost => nalezení harmonie v chování souboru obyvatel daného území v konkrétním čase!
- ☒ Identita vypovídá o tom, jakým způsobem sami sebe poznáváme, jak se ztotožňujeme s jinými apod.
- ☒ Není založena na vazbách, ale na principu přijetí rovnocennosti a identického postavení ve společnosti.

Prvky identity

1. Aktivita lidí.
 2. Uvědomělost.
 3. Odpovědný vztah k prostoru, lidem i k sobě samotnému.
 4. Vázána na konkrétní činy.
 5. Odras postojů, myšlení a všech fenoménů podílejících se na formování nás samých.
 6. Proměnnost v čase a prostoru.
 7. Tzv. „Intimita zažití“.
- ☒ Vytvářena z faktů lidské paměti! Schopnost ukládat, třídit a vybavovat si určité informace!
 - ☒ Identita obyvatel je tím významnější, čím těsnější vztahy mají dané vědomosti lidí s jejich činnostmi, zájmy a aktuálními úkoly.

Kolektivní identita

- ☒ Předpokladem je existence tzv. kolektivní paměti.
- ☒ Zachycuje významné historicko-společenské jevy ve společnosti.
- ☒ Pokud je kolektivní paměť dlouhodobá – historická paměť.

Smysl identity

- ▣ Základním smyslem identity obyvatel v prostoru a čase je posilování vědomí kontinuity vývoje.
- ▣ Výrazným projevem jsou mezigenerační vazby a přenos informací.
- ▣ *Jakým způsobem zde vstupuje diskurz tradice x inovace?*
- ▣ Smyslem identity je kontinuální propojení protisměrného působení tradic a inovací, směřující k harmonii a generačnímu přenosu vědomí identity.

Uplatnění identity v geografii

- ▣ Při hledání identity se pohybuje vždy na úrovni určitého území.
- ▣ Posilování identity vede k větší účasti obyvatel na veřejném životě.
- ▣ Identitu lze tedy hledat na lokální, regionální, národní či nadnárodní úrovni.
- ▣ Harmonie jakéhokoli územního celku je spojena s protisměrností sil na úrovních: makro-mikro, vnějšek-vnitřek, společné-odlišné apod.

Uplatnění identity v geografii

- ▣ Fungování jakéhokoli regionu ČR v rámci EU je nemyslitelné bez akceptování tzv. principu subsidiarity.
- ▣ Změny probíhající v dílčích územích ČR by měly být akceptovány v novém „sociálněgeografickém“ pojetí rozvoje území – region se stává nejvýznamnějším místem střetu společenských, makrostrukturně se vyvíjejících změn a mikrostrukturně působícího lidského činitele.
- ▣ Dynamika rozvoje území = místo střetu makro a mikro zájmů celku a jednotlivce.

Lokální identita

- ▣ Významným prvkem identity na nejnižší úrovni je **lokální kultura** (tradice, zvyky, obyčeje apod.).
- ▣ Lokální kultura představuje pestrý a mnohovýznamový program činnosti jednotlivců a skupin, který je neustále modifikován sociokulturními regulativy určitého období, akceptován kulturními stereotypy, uchováván a předáván prostřednictvím kulturního dědictví (Vencálek, 1998).

Lokální identita

- ▣ Nejcennějším fenoménem kulturní krajiny je ochota lidí ke spoluúčasti na rozvoji všech časoprostorových aspektů území.
- ▣ Svoji roli zde hraje také sociální struktura obyvatel. Lokální společnost byla základním stavebním kamenem tradiční společnosti, následně zaniká ve vyspělých zemích prostřednictvím průmyslové revoluce, industrializace a urbanizace krajiny.
- ▣ V moderní společnosti se projevují nové prvky – odcizení se, nárůst sociálně-patologických jevů, chybějící opora jednotlivců apod.

Lokální identita

- ▣ Společnost se projevuje nejen kulturou, ale také odlišným životním stylem.
- ▣ **Porovnejte důsledky přímé urbanizace na prostorovou strukturu rurálního prostoru!**
- ▣ Významnou roli zde hrají sociální kontakty, sítě a vazby.
- ▣ Ke stavebním prvkům také patří např. duch veřejného života, charakter vzájemného soužití lidí, lidská kultura apod.

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Genius loci

- Lat. „duch místa“.
- „Genius loci je to, proč se na nějaké místo vracíme, nebo to, k vůli čemu lezeme po rozhlednách.“ (Čílek, 2002)
- Nalezení harmonie mezi racionální a iracionální složkou území.
- „Duch místa žíví přístup a činy těch, kteří ho řídí, stavějí, spravují a užívají. Není proto divu, že se necítíme dobře v supermarketech ovládaných pojmem ‚ber‘, který není doplněn o ‚dávej‘ prostřednictvím řemesel a služeb... Kde se zničí místo, tam se zničí i kultura, následuje sociální i osobní znehodnocení.“ (Christopher Day)

PedF, katedra geografie 49

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Genius loci

- Lat. „duch místa“.
- „Genius loci je to, proč se na nějaké místo vracíme, nebo to, k vůli čemu lezeme po rozhlednách.“ (Čílek, 2002)
- Nalezení harmonie mezi racionální a iracionální složkou území.
- „Duch místa žíví přístup a činy těch, kteří ho řídí, stavějí, spravují a užívají. Není proto divu, že se necítíme dobře v supermarketech ovládaných pojmem ‚ber‘, který není doplněn o ‚dávej‘ prostřednictvím řemesel a služeb... Kde se zničí místo, tam se zničí i kultura, následuje sociální i osobní znehodnocení.“ (Christopher Day)

PedF, katedra geografie 50

MASARYKOVA UNIVERZITA www.muni.cz

Genius loci

- Nalezení paměti krajiny je podstatné pro její další rozvoj!
- „Nehmotná součást krajiny projevující se jako krajinný ráz, vyplývající ze vzájemného vztahu přírodních aspektů s komplexně pojatým v ní se odehrávajícím životem lidí.“ (Ivanička, 2000).
- Genius loci krajinu oživuje a současně je jí neustále aktualizován.
- Umožňuje dešifrovat pamětní kód předcházejících generací, jeho hodnotové systémy a etické normy. Odhalování pestrosti a bohatství lidských artefaktů.
- Vzniká, když lidé mimo své běžné činnosti začínají více vnímat fenomén času!

PedF, katedra geografie 51
